

УДК 283/289(477)

С. В. Филипчук,*кандидат історичних наук, доцент кафедри релігієзнавства Національного університету "Острозька академія"*

ЗДОБУТКИ, ПРОБЛЕМИ Й ПЕРСПЕКТИВИ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ЦЕРКОВ УКРАЇНИ: ДОСВІД 20 РОКІВ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

У статті на конфесійному матеріалі автор простежує діяльність протестантських церков незалежної України; аналізує здобутки, указує на недоліки їх інституційного розвитку, виокремлює ключові проблеми в євангельському середовищі.

Ключові слова: протестантизм, євангельські церкви, богословська освіта, соціальна робота, місіонерська діяльність.

Достижения, проблемы и перспективы евангельских церквей Украины: опыт 20 лет в условиях независимости

В статье на конфессиональном материале автор прослеживает деятельность протестантских церквей независимой Украины; анализирует достижения, указывает на недостатки их институционального развития, выделяет ключевые проблемы в евангельской среде.

Ключевые слова: протестантизм, евангельская церковь, богословское образование, социальная работа, миссионерская деятельность.

Achievements, problems and prospect of evangelic churches of Ukraine: experience of 20 years in the conditions of independence

In the article on confessional material an author traces activity of protestant churches of independent Ukraine; analyses achievements specifies on defects them institutional development, distinguishes key problems in an evangelic environment.

Keywords: Protestantism, evangelic churches, theological education, social work, missionary activity.

Новітня історія протестантських церков в Україні бере свій початок з кінця 80-х рр. ХХ ст., коли розпочалася епоха релігійної свободи. Розпад СРСР, якого так прагнули євангельські віруючі, поставив протестантську спільноту перед новими викликами: пошук власної ідентичності, осмислення потенціалу нових історичних реалій для діяльності церкви, знаходження свого місця на тлі сплеску релігійного відродження, практично небачені раніше можливості для євангелізаційної й місіонерської

роботи, інституалізація, структурування церковних служб і як наслідок – активне входження в світ.

Зважаючи на очевидну актуальність для релігієзнавчої науки та історії новітньої України загалом, чимало українських істориків релігії обрали за тему свого студіювання розвій протестантизму в нашій державі. Так, у цьому напрямі працюють П. Яроцький, А. Колодний, Л. Филипович, В. Любашенко, В. Черенков, Ю. Решетніков та ін. Науковці відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України в багатотомній серії “Історія релігій в Україні” у 10 томі “Релігія і церква років незалежності України” присвятили окремий розділ українському протестантизму, а також висвітлили певні аспекти життєдіяльності цього напрямку християнства; також у 6 томі “Пізній протестантизм в Україні” йдеться про інституалізацію п’ятидесятництва, адвентизму. Проте тема не вичерпана, варто, на нашу думку, вдатися до ретельнішого аналізу ситуації із вивченням конфесійних богословських позицій.

Метою даної статті є розкриття здобутків, проблем та перспектив євангельських церков у незалежній Україні.

Останніми роками у традиційних протестантських (як вони себе називають – євангельських) колах на конференціях, семінарах, у богословських дискусіях, на шпальтах конфесійних ЗМІ, інтернет-форумах тощо все сильніше лунає заклик до рубіжного аналізу діяльності церков, до об’єктивного й самокритичного погляду на здобутки та втрачені можливості тощо. Відтак нам видається знаковим “Форум 20”, що відбувся за ініціативи асоціації “Духовне відродження” в 2011 р., який пройшов під темою “Двадцять років релігійної свободи й активної місії: підсумки, проблеми, перспективи євангельських церков у пострадянському просторі”. На Форумі було розглянуто низку тем: церква вчора і сьогодні, нові горизонти місії, освіта і богослов’я: осмислення перемін, лідерство на межі поколінь, кожна з яких містила чимало підтем.

Проаналізувавши богословські позиції, можемо виділити наступні здобутки протестантських церков України періоду незалежності. По-перше, чимало богословів та служителів вважають, що значною заслугою цього часу є налагодження зв’язків із протестантами інших країн. “Причому як на рівні окремих громад, різних релігійних організацій, так і на рівні деномінацій” [6, с. 9]. Ідеться про допомогу (не лише фінансову) зарубіжних віруючих в організації місій, семінарій, будівництві храмів та церковної інфраструктури, видавництві, проведенні євангелізацій, соціальної роботи тощо. Разом із тим ця допомога в непротестантському середовищі часто викликала неоднозначну оцінку, лунали критичні думки з боку, зокрема, українських православних у використанні протестантами закордонної фінансової допомоги з метою прозелітичної діяльності та неадекватних форм місії.

По-друге, протестантські спільноти України за період 1991–2011 рр. повністю змінили своє обличчя: громади наповнили нові люди, які переважно походять зі світу (тобто не з сімей спадкоємних віруючих), вони освічені (збільшилася кількість членів церкви із вищою освітою, з богословською освітою), молоді та ін. Відтак із їхнім приходом у громади виникає, за висловами євангельських діячів, “нове мислення”. Позиція цих людей характеризується прагненням адаптації церкви до сучасних реалій, намаганням активно використовувати для місії та євангелізму форми культури, відмовою від традиційних для українського протестантизму богословських схем тощо. Так, Денис Гореньков, директор Спільки студентів-християн України, говорячи про проблему спадковості поколінь у служінні, виділяє феномени, які існують на сьогодні в євангельському середовищі в ключі молодіжної проблематики: 1) існують молодіжні церкви, які на 90 % складаються з прихожан, чий вік заледве досягає 30 років. Ці церкви часто виникали як результат стратегічних ініціатив окремих деномінацій, залишалися в їх юрисдикції, але також часто формувалися з “відкинутих” традиційними церквами молодих людей; 2) феномен появи молодих лідерів, які в служінні керуються своїми цінностями й інструментами впливу на інших, а також на старших за віком, віруючих; 3) феномен апатичної, кар’єрно та конформістськи налаштованої церковної молоді. Вони мають ц своєму минулому негативний досвід життя своїх віруючих батьків у вороже налаштованому стосовно віруючих-протестантів радянському середовищі, які часто переживали дискримінацію, приниження й гоніння за свої релігійні переконання, відтак вони не бажать і не готові до активного, безкомпромисного та енергійного служіння і розглядають церкви як, у першу чергу, джерело соціальних можливостей особисто для них [3, с. 110].

Разом із тим, проблема спадкоємності поколінь породила три форми адаптації віруючої молоді. Перший сценарій характеризується формуванням світоглядної та соціальної спільноти “ДВБ” – “діти віруючих батьків”. Це молодь, яка знає всі правила та норми життя своїх громад, яка вміє і звикла жити за цими правилами, виявляється нездідною знайти спільну мову з тими молодими людьми, які прийшли “зі світу”. Друга форма окреслює молодь, яка прийшла до віри на хвилі масових закордонних та українських євангелізаційних проєктів і зіткнулася з непростю ситуацією в церквах, в яких існує своя культура, свої релігійні й мовні кліше, своя (часто небіблійна) система поглядів на світ та цінності, яка визначає навіть незначні вчинки, стиль одягу й найінтимніші сфери життя. Відтак ця християнська субкультура ставила молодих неофітів перед вибором: або ж мені прийняти цей стиль, або відкинути його і стати дисидентом, або ж “одягти маску” і заради особистих сто-

сунків стати частиною цієї культури. Третій сценарій радикальний і передбачає відкритий конфлікт молодих людей зі “старшим поколінням”. Як наслідок: ці люди покидають громаду, стають дисидентами, або ж утворюють т. зв. молодіжні церкви [3, с. 112–113].

Третім здобутком церков евангельського напрямку в Україні є напрацювання та успішний досвід соціального служіння. Слід зазначити, що на думку вчених, протестантські конфесії на тлі інших християнських церков України вигідно вирізняє саме ця гілка роботи, яка, проте, применшується в очах громадськості практично повним ігноруванням висвітлення її позитивного досвіду в світських ЗМІ, що зумовлено домінуванням в масовій свідомості радянського міфу про “сектантів”. Проте ми можемо констатувати очевидний успіх протестантів за роки незалежності в соціальній роботі. Церква отримала можливості допомагати знедоленим прошаркам суспільства, певним категоріям громадян (сиротам, вихованцям інтернатів, ув’язненим, наркоманам, алкоголікам та ін.) й ефективно їх реалізувала. Утім, як відзначає М. Неволін, насторожує певне зміщення церковної активності виключно в бік роботи з маргінальними прошарками суспільства: наркоманами, алкоголіками, “бомжами”, ув’язненими та тими, хто недавно звільнився з місця позбавлення волі. Водночас основна частина населення переважно залишається поза сферою соціальної зацікавленості церков і місій [6, с. 11]. Перспективними, на нашу думку, є напрямки поглибленої роботи (адже на рівні окремих громад та проектів місій ми можемо це спостерігати) в плані сімейного виховання, організації дитячого та молодіжного дозвілля не лише для дітей членів церков, але для широкого загалу, просвітницької роботи з випередження багатьох моральних та медичних проблем.

Вагомими є також напрацювання в сфері релігійної освіти. Так, практично з нуля були утворені коледжі, семінарії, університети, що передбачало створення необхідної методичної та навчальної бази, побудову навчальної інфраструктури. У 90-ті рр. викладацький склад був переважно укомплектований іноземцями, а з 2000-х рр. у духовних навчальних закладах більшість становлять вітчизняні викладачі. Утім у цій сфері можна відзначити і чимало недоліків, а саме: богословська освіта не стала обов’язковою для пасторів та служителів; кількісний склад релігійних навчальних закладів переважає загалом їх якість, часто релігійні союзи, об’єднання, асоціації прагнуть мати “свої” навчальні заклади, де була б прогнозована з точки зору їх конфесійної теології, проте остерігаються утворювати або ж об’єднувати духовні заклади, боячись за своїх студентів, майбутніх служителів, які вивчатимуть доктрини та релігійну практику інших конфесій, також цьому процесу заважають складні міжконфесійні взаємовідношення.

Що стосується розвитку євангельського богослов'я, то конфесійні автори відзначають, що воно поділяється на “народне богослов'я”, вершиною якого є ортопраксія (правильна релігійна поведінка), та власне богослов'я [2, с. 137]. Розвій богослов'я стимулюють богословські журнали (приміром, “Богомыслие” – альманах Одеської богословської семінарії ЄХБ, “Богословские размышления. Евразийский журнал богословия” – видає Євро-Азіатська Акредитаційна Асоціація тощо), написання бакалаврських, магістерських робіт у духовних навчальних закладах, а також навчання і захист докторських дисертацій у закордонних вузах (скажімо, матеріалом для монографії Андрія Пузініна “Традиція євангельських християн: вивчення самоідентифікації і богослов'я від моменту її зародження до наших днів” слугувала докторська дисертація автора, написана і захищена в Університеті Уельса в 2008 р.) [7]. Також богословські позиції рясно представлені в конфесійних ЗМІ. Окремого дослідження потребує опис тематичних зацікавлень українських протестантських богословів, єдине зазначимо, що останніми роками простежується тенденція до пошуку усвідомлення особливостей своєї євангельської традиції в світовому протестантському контексті, розуміння її унікальності в зв'язку з накладенням на православну парадигму.

Разом із тим, слід зазначити й певні негативні тенденції в євангельському богослов'ї: пошук т. зв. ексклюзивного, власне “українського”, богослов'я (теологія одна, змінюватися може лише мова, способи висловлення думок, але не догматика); калейдоскопічність богословської рефлексії; крайній біблійний фундаменталізм та лібералізм; повільність у богословських відповідях на нагальні проблеми, що виражається в практичній відсутності соціального вчення (окрім адвентистів, які його мають) тощо.

Останні 20 років стали особливим часом для протестантських ЗМІ. Українські протестанти виробляють власне бачення проблем інформаційного суспільства. Для них потенціал ЗМІ – це переважно можливість євангелізації та донесення до широкого загалу основ віровчення та власної богословської позиції на ті чи інші суспільні та духовні запити соціуму. Так, у програмовій статті пастора Церкви євангельських християн м. Маріуполя Геннадія Мохненка “Роль інформаційного служіння в сучасній Церкві на пострадянському просторі” наголошується на тому, що якщо церква хоче мати успіх в євангелізації, то їй треба максимально використовувати медіа-ресурс. “Переказавши Євангеліє на економічну термінологію, ми можемо з усією відповідальністю заявити, що Церква має найкращий у світі товар. Християнський спосіб життя поза конкуренцією на ринку людських ідей, речей і псевдодуховних послуг. Те, що має Церква – шукає весь світ”, – стверджує пастор [5].

Теологічними основами для інформаційної роботи в українському суспільстві є, на думку Г. Мохненко, той факт, що сьогодні в Україні більшість людей стоять осторонь від християнства через незнання основ віровчення, Біблії тощо. Цю проблему має вирішити активність церкви через медійний ресурс.

Максим Балаклицький у статті “Протестантське розуміння масово-інформаційної діяльності” стверджує, що протестантське богослов’я комунікації переважно розглядає проблеми місіології – методи донесення потенційно до кожного члена суспільства Євангелія (у тлумаченні церковної громади). Якщо речники раннього протестантизму сьогодні засуджують практику прозелітизму, для більшості пізньоевангельських течій необхідність місіонерської роботи не викликає сумнівів. Згадане доручення Христа проголошується останніми ледь не найголовнішою метою існування Церкви. Місія є екзистенційною потребою євангельських конфесій [1].

“Міжпротестантську полеміку викликає не потреба у свідченні віри, – зауважує М. Балаклицький, – а його методи” [1]. На сьогодні можна виділити “консервативний” й “прогресивний” табори диспутантів.

За винятком нетривалого періоду на початку ХХ ст. пізньопротестантські конфесії на теренах колишньої Російської імперії перебували під забороною та владним тиском. Відтак, історично раніше сформувалось “консервативне” крило віруючих. Відкиненість на маргінес суспільного буття та неможливість активно брати в ньому участь спонукали поглибити прагнення до відокремлення од “грішного світу”. Традиційність почала розумітися як абсолютизація самобутності своєї конфесії, розробка закритої субкультури, яка абсолютизується, правлячи за ознаки спасенної людини; субкультуру проголошують взірцем для всієї історії християнства, виводячи її джерела ледь не з апостольської епохи.

У добу свободи совісті не всі віруючі з традиційного табору змогли адаптуватись до нових умов. Багато кого дезорієнтувала відсутність “ворога”, який, відбираючи церковну незалежність, водночас надавав соціальні гарантії. І сьогодні позиція “консерваторів” характеризується тезою, що надмірна відкритість до світу загрожує/обертається безоборонністю перед гріхом.

“Прогресисти” ж заперечують такій позиції і стверджують, що самоізоляція конфесії позбавляє Церкву можливості користатися перевагами свободи для здійснення її призначення – свідчення про Христа, й дискредитує протестантів в очах громадськості. “Прапором” прогресизму є вчення латвійського пастора Олексія Ледеяєва “Новий світовий порядок” (2002), основними постулатами якого є наголос на тому, що місією церк-

ви в сучасному світі є вторгнення й експансія задля відродження вищих ешелонів влади, які потім зможуть духовно змінити все суспільство.

Сучасних українських протестантів характеризує більша активність, порівняно з православними та греко-католиками, щодо розвою церковних ЗМІ й участі у світському медіа-просторі. Євангельські християни випускають сотні періодичних видань й активно використовують можливість Інтернету (так, окрім тематичний сторінок, церковних сайтів, інформаційних порталів, як, скажімо, “Invictory”, є досить потужні сайти інтернет-телебачення “Invictory. tv”, CNL, “Перехресток. TV” тощо).

Протестантські церкви і релігійні організації мають найбільші наклади серед релігійних видань в Україні. За характером подачі інформації в них мало уваги приділено суспільно-політичній тематиці, натомість багато газетної та журнальної площі віддано матеріалам-свідченням про навернення до Бога, особистий досвід переживання спілкування з Богом тощо. Чи не найцікавішою зі всіх протестантських видань та екуменічною за змістом є, приміром, газета “Християнский мир” – виходить двічі на місяць і подає інформаційні матеріали з життя різних християнських церков України та протестантизму в світі, а також аналітичні статті богословсько-катехитичного, суспільного та науково-релігійного характеру. В Україні чимало інших протестантських видань не мають чіткої приналежності до окремої конфесії.

Українська лютеранська церква видає газету “Стяг” – наповнену переважно пастирсько-катехитичними проповідями та матеріалами на актуальну суспільну тематику. Чимало газет належить, як ми вже зауважували, різноманітним окремим християнським громадам. Серед них – газета “Для тебе”, в якій доволі багато інформаційного матеріалу та статей на актуальні суспільні проблеми, а також – “Тимофей”, “Родник”, “Добрыє новости”, “Путь к жизни” та ін. Існує також значна кількість ЗМІ, які видають персонально ті чи інші протестантські громади і переважно використовують їх для поширення інформації про роботу власної церкви та для здійснення зовнішньої місії.

Щодо протестантських журналів, то їх теж є значна кількість. Так, цікавим, міжконфесійним за характером та достатньо інформативним є журнал “Християнство”. Журнал ВСЕХБ “Контакт” піднімає актуальні теми молодіжного середовища і звернений, у першу чергу, на невоцерковлену молодь, а журнал “Горизонти” цього ж союзу орієнтований переважно на віруючу молодь. Видання Місії Біллі Грема “Решение” приваблює якістю подачі інформації, залученням до написання статей відомих російських та українських філософів, культурних та політичних діячів.

Проблемами, на думку конфесійних авторів, у протестантських ЗМІ є: подекуди брак професіоналізму (це стосується переважно ЗМІ гро-

мад, а не видань союзів, об'єднань тощо), нерозуміння церквами важливості інформаційної діяльності, нестача фінансування на іміджеві та інформаційні проєкти, невміння працювати зі світськими ЗМІ та фахово представляти їм інформаційний привід тощо [4, с. 375–393].

На основі аналізу конфесійних джерел ми виокремили здобутки, проблеми та перспективи євангельських церков незалежної України. Можемо констатувати, що протестанти наполегливо працюють у соціальній, інформаційній, освітній сферах. Конфесія за 20 років вільної релігійної діяльності активно залучає припустимі для неї культурні засоби, щоб провадити через неї навчальну, соціальну, просвітницьку, дозвілєву роботу, яка сприяє збільшенню релігійної мотивації віруючих, зокрема молоді, мобільності релігійних громад, їхньої відкритості світу, а також наповненню протестанських церков новими прихожанами. Водночас варто наголосити на негативних тенденціях у сферах спадкоємності поколінь служителів, подекуди запізній богословській реакції на реалії сьогодення, невмінні долати конфесійні остроги та упередження задля об'єднання зусиль і утворення спільних духовних навчальних закладів тощо.

Аналіз 20-ліття релігійної свободи та активної місії євангельських церков дозволяє констатувати, що думка вчених щодо того, що “віруючі протестантських церков у недалекій перспективі здивують українське суспільство своєю громадянською мобільністю й різними формами ... входження в соціум” [8, с. 5], знаходить своє підтвердження в бутті досліджуваного нами напряму християнства. Підвалини цієї “недалекої перспективи” вже закладені. Залишилось почекати і ... здивуватися.

Список використаних джерел та літератури:

1. Балаклицький, М. Протестантське розуміння масово-інформаційної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.asd.in.ua/archives/1188292486>

2. Бегичев, П. Особенности постсоветского богословия [Текст] / Павел Бегичев // ФОРУМ 20. Двадцать лет религиозной свободы и активной миссии в постсоветском обществе. Итоги, проблемы, перспективы евангельских церквей. Материалы к дискуссиям / реда. -сост. М. Черенков. – К. : Дух і Літера, 2011. – С. 136–154.

3. Гореньков, Д. Как разрешается проблема “отцов и детей”, преемственности и конфликта поколений в служении? [Текст] / Денис Гореньков // ФОРУМ 20. Двадцать лет религиозной свободы и активной миссии в постсоветском обществе. Итоги, проблемы, перспективы евангельских церквей. Материалы к дискуссиям / ред. -сост. М. Черенков. – К. : Дух і Літера, 2011. – С. 109–121.

4. Мокренчук, Е. Христианская журналистика: 100 + 20 лет = ? [Текст]

/ Елена Мокренчук // ФОРУМ 20. Двадцать лет религиозной свободы и активной миссии в постсоветском обществе. Итоги, проблемы, перспективы евангельских церквей. Материалы к дискуссиям / ред. -сост. М. Черенков. – К. : Дух і Літера, 2011. – С. 375–393.

5. Мохненко, Г. Роль информационного служения в современной Церкви на постсоветском пространстве [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.risu.org.ua/ukr/study/masmedia/article;16632/>

6. Неволин, М. Двадцать лет свободы: достижения и проблемы [Текст] / Михаил Неволин // ФОРУМ 20. Двадцать лет религиозной свободы и активной миссии в постсоветском обществе. Итоги, проблемы, перспективы евангельских церквей. Материалы к дискуссиям / ред. -сост. М. Черенков. – К. : Дух і Літера, 2011. – С. 8–16.

7. Пузынин, А. Традиция евангельских христиан: изучение самоидентификации и богословия от момента ее зарождения до наших дней [Текст] / Андрей Пузынин. – М. : ББИ, 2010. – 523 с.

8. Яроцький, П. Релігійний фактор у сучасній Україні [Текст] / Петро Яроцький // Людина і світ. – 2004. – № 4. – С. 4–10.